

مطالعه تأثیرات تایپوگرافی بر تبلیغات در دهه معاصر در ایران (مفهوم واژه تایپوگرافی معاصر ایران بر آثار هنری گذشته و معاصر)

عطیه نتاج مجد^۱، سمیه فلاح خورشیدی^۲

^۱ دکتری فلسفه هنر عضو هیأت علمی مؤسسه غیر انتفاعی طبری (بابل)

^۲ کارشناسی ارشد ارتباط تصویری، موسسه آموزش عالی طبری

چکیده

متأسفانه تاکنون تایپوگرافی در ایران معاصر به دلیل عدم شناخت طراحان گرافیک و چند و چون خط فارسی آن را در اقلام مختلف خوشنویسی و یا تمایل به شیوه ها و ملاک های زیبایی شناسی و نوع نگارش در تایپوگرافی غرب دچار مشکلات فراوانی بوده و می باشد. هرچند قصد نداریم حرکت های درست و اصولی را از جانب طراحان با تجربه و آشنا با خط ولوبسیار از درک را نادیده بگیریم. ولی شایان ذکر است که بسیاری از فعالیتهایی که تا به امروز در این رشته در ایران صورت گرفته، خصوصاً نشانه های نوشتاری، به دلیل موارد ذکر شده فاقد اصول زیبایی شناسی و قوانین نگارش خط فارسی صورت گرفته است. پیشینه خط فارسی و تلاش های صورت گرفته در روند تکامل آن باقی که سزاوار توجه بیشتری است. بررسی و تجزیه و تحلیل آثار موفق و ماندگار، بیانگر این است که هدف از تایپوگرافی ارسال هرچه مؤثرتر پیام، برقراری ارتباط لازم، ایجاد تفهیم و تفاهم نفوذ بیشتر نسبت به نوشتار عادی بوده است. بعد از گذشت سالیان، هنوز هم این اهداف کم و بیش در کار تایپوگرافی وجود دارد و هدفهایی را هم کم کم به خود اختصاص داده که این هدفها را، در مرحله اول می توان به: اهداف فرهنگی، آموزشی، پرورشی، اهداف موضوعی و اهداف اقتصادی و تجاری بخش بندی کرد. با گذشت زمان و توجه به هنر گرافیک و گسترش خدمات آن در جهت برقراری ارتباط تصویری به این قضیه توجه ویژه ای شد و کشف ظرفیت های بصری خط و در مواردی همراهی تصاویر با خط در طراحی عناوین با علاقه بیشتری دنبال شد.

واژه های کلیدی: تایپوگرافی - تبلیغات - فرم - آرام - پوستر - خوشنویسی - تیزر تبلیغاتی

مقدمه

«نوشتن تبیین گفتار است و نوشته را شکل بصری سخن می توان شمرد. از تولین آثار چاپی تا اولین پوستر نوشته در پیوند با کلام واسطه میان محتوی پیام و گیرنده است. پوستر از دو بخش مهم تصویر و نوشته شکل می گیرد. در این تحقیق به بررسی اهمیت نوشته در پوستر و تحولات آن می پردازیم.

در تحولات پوستر همواره نوشته نقش و جایگاه ویژه داشته و تغییر آن در تغییر سبک ها طراحی گرافیک موثر است. همچنین گرافیک در قرن بیستم از سبک های نقاشی نیز تأثیراتی اخذ کرد. این تأثیرات به نحوه کاربرد نوشته یا حروف در سبک های نقاشی مربوط است. به نظر می رسد در طی سال ها با وجود انواع گرایشات و تغییرات کاربرد نوشته در اثر گرافیکی، محور عمده ای این تغییرات بر خوانایی و وضوح و یا عدم اهمیت خوانایی و روشنی نوشته مطرح کردن انواع گرایش ها در این زمینه بی آنکه مجال پرداختن به آن در ایران را داشته باشیم، کوشش شده تحولات نوشته و یا تایپوگرافی در پوسترهای معاصر ایران بررسی شود.»

پیشینه تحقیق:

بعد از گذشت سالیان، هنوز هم این اهداف کم و بیش در کار تایپوگرافی وجود دارد و هدفهایی را هم کم کم به خود اختصاص داده که کل این هدفها را مرحله اول می توان به اهداف فرهنگی، آموزشی، وصل کرد. تایپوگرافی و تبلیغات یکی از مهمترین وجوه تمایز گرافیک ایران است. تایپوگرافی به عنوان یکی از اصلی ترین رشته های گرافیک از حدود ۵۰۰ سال پیش در اروپا مطرح بوده و در طراحی گرافیک همه جای دنیا بسیار اهمیت دارد. یعنی فقط در ایران از این هنر استقبال نمی شود. تایپوگرافی نقش خیلی اساسی در طراحی گرافیک بازی می کند. خاندنر در مورد تایپوگرافی مقاله های گوناگونی نقد کرده است که یکی از این مقاله ها در بهار و تابستان ۱۳۸۹ ثبت شده است.

بیان مسأله:

از ابتدای بشر تا به زمان حال هم تایپوگرافی در زندگی و روزمرگی انسان ها بوده است. طبق آمارهای این پروژه در زندگی هنر، گرافیک و تایپوگرافی امروز ایران سوار بر پیشینه حاصل تلاش چند نسل از طراحان هنرمند و نقاشان است که ۱۵۰ سال را دربر می گیرد، ولی از زمانی که نخستین فونت های الفبایی برای فرآیند چاپ طراحی شد (واژه تایپوگرافی) معنی یافت و در زمان ابداع حروف متحرک فلزی توسط (گوتنبرگ) در قرن پانزدهم میلادی قطعاً این واژه کاربرد دو مفهوم داشته است. موج تایپوگرافی با خط نگاری از زمانی که نخستین فونتهای الفبایی برای فرآیند چاپ طراحی شد واژه

قطعاً این واژه کاربرد عمیقی ایجاد کرد و توانست برای طراحی، فونتهای مختلف و اشکال متفاوتی از اشیاء و حروف از برنامه های کامپیوتری کمک بگیرند (روزنامه ایران، ۱۳۸۰/۱۲، ۲۱)

در کتاب ما معتقد براینکه آن به طور چشمگیری مورد نقد و چالش قرار گرفت قواعد و اصول مشخص همانند وضوح عقلانیت، ساختار منظم هندسی، سادگی و عاری بودن، کلیت عدم احساس و پیام رسانی به نتایج از قبل پیش بینی شده منجر می شود. حسن حروف نگاری جدید تبدیل به جریانی منحصر به فرد از عوامل متعدد اجتماعی و فرهنگ گرایشهایی شده که همواره با آزادی کامل قادر به جذب ایده ها و مفاهیم مختلف در جهت غنی ترین نمودن ظرفیتهای حرف نگاری می شود. از نظر دادائیسیم دادائیسهای آلمان نیز با طرد هنر و سنت، جنبه های بصری حروفنگاری فتوریستها را در جهت ساختارگرایی تقویت می کردند. دادائیسیم معتقد است که حروف نگاری ساختارهای عینی و این حرکت براساس کم حرف و قطع کم کاغذ بوده ولی

یان چی کولر، معتقد است که هدف هنر حروف نگاری انتقال یک پیام در کوتاه ترین زمان و رستارین شیوه است. وی در روش طراحی خود همانند گرایشات حروف نگاری آن هم عناصر تزئینی به دلیل طراحی منطقی برای کارکرد پیام رسانی حذف کرد. اما استاد افضل طوسی معتقد است که بررسی تغییرات نوشته (حروف گذاری) در تایپوگرافی و پوستر در دهه ۱۳۵۹ به بعد بیشتر شد.

سوالات تحقیق:

۱- چه عواملی باعث شده که تایپوگرافی بر تبلیغات و مخاطبین در دهه هشتاد تأثیر داشته باشد؟

۲- چه عواملی باعث شده که تایپوگرافی بر تبلیغات تأثیر داشته باشد؟

۳- چه عواملی باعث پیشرفت تایپوگرافی در دهه هشتاد تأثیر داشته باشد؟

بدنه تحقیق

تایپوگرافی شاخه ای از گرافیک است که با استفاده از حروف چاپی روحیه و کاراکتر ثابتی را به حروف می دهد و با تغییرات مختلف، به مفهوم و هدف گرافیک نزدیک می شود و راه ارتباطی را قوی تر می کند «تایپوگرافی و تبلیغات یکی از مهمترین وجوه تمایز گرافیک استفاده می شود متفاوت است». این نوع کار برای بیننده و به خصوص طراحان گرافیک بین المللی خیلی جذاب است، صرفاً به خاطر این که رسم الخط متفاوت است و کاراکتر حروف و الفبای فارسی یا همان الفبای هنری بسیار جذاب است. چون غربی ها این حروف را به اندازه الفبای لاتین ندیده اند. دقیقاً همین داستان در مورد خط چینی هم صدق می کند به همین دلیل تایپوگرافی چینی و استفاده از خوشنویسی آنها در گرافیک هم خیلی مطرح شده و هم در دنیا مورد توجه است. جوانان و گرافیست های ایرانی هم این روزها به شدت علاقه دارند این سبک از هنر را یاد بگیرند. دلیلش چیست که داخل ایران هم از تایپوگرافی استقبال می شود: تایپوگرافی به عنوان سبکی از اصلی ترین رشته های گرافیک از حدود ۵۰۰ سال پیش در اروپا مطرح بوده و در طراحی گرافیک همه جای دنیا بسیار اهمیت دارد. یعنی فقط در ایران از هنر استقبال نمی شود. تایپوگرافی نقش خیلی اساسی در طراحی گرافیک بازی می کند (افسانه، ۱۳۸۷، ص ۲۲)

بگذارید حروف حرف خودشان را بزنند. تایپوگرافی خوب آمیزشی از داشته ها و الهامات، هشیاری و ناخودآگاه دیروز و امروز، وهم و واقعیت کار و بازی و مهارت و هنر است. در گذشته های نه چندان دور که هنوز روش های پیشرفته چینی وجود نداشت. در غرب برای چاپ از حروف سربی استفاده می کردند. این حروف سربی توسط اشخاصی موسوم به تایپوگراف در اشکال مختلف (فونت های مختلف) و اندازه های مشخصی طراحی، قالب گیری و ریخته گری و خلاصه ساخته می شد (کاتلر، ۱۳۹۳، ۹۴)

اگر از ذکر جزئیات بگذریم این فرایند مشکلات فراوانی داشت. تا اینکه بالاخره پس از فراز و نشیب های تاریخی می رسیم به امروز که از کامپیوتر برای طراحی حروف و کلا حروف چینی استفاده می شود. اما از این مقدمه چینی ها که بگذریم امروزه کار طراحی حروف در غرب ادامه دارد ولی در ایران از همان اول هم این کار با محدودیت های خاص خودش همراه بوده است آن موقع که از حروف سربی در ایران استفاده می شد، حروف محدودی برای حروف چینی وجود داشتند. (آرام بند، فرشته، ص ۲۸-۲۹)

«تایپوگرافی چیست؟»

تایپوگرافی روشی در ارتباط تصویری می باشد که با حضور صنعت چاپ در عرصه انتشار کتاب به وجود آمده است. «طراحی حروف به مفهوم آن است که الفبایی را طراحی کنیم که قابلیت تایپ در حالت های گوناگون را داشته باشد. اما تایپوگرافی هدف دیگری دارد. برخلاف مسئولیتی که در دنیای سنتی به خطر سپرده شده بود تا به آسان ترین و خواناترین شکل، مفهوم

خود را انتقال دهد و با اولین نگاه محتوا و مفهوم فرم یکجا به بیننده و خواننده القا می شود. آن هم با سه اقدام مهم یعنی تغییر شکل در حروف (دفرماسیون)، اغراق در حروف (اگزجریشن) و ساده سازی حروف (استلیزیشن)، تا بتوان زیبایی، قدرت ارائه و روح تبلیغ گرایی آن را گسترش دهند» (دمیرچیلو، نقدی، ۹۱-۹۰)

طراحی شاید مهمترین هدف تایپوگرافی، سرعت بخشیدن به ارسال هرچه سریع تر پیام و برقراری ارتباط به صورت زبان بصری نسبت به نوشتار عادی باشد و مضمونی که از تایپوگرافی در ذهن ها شکل گرفته آن است که حروف را بهش کل درهم ریخته بر روی کار قرار گیرند. در صورتی که تایپوگرافی اینگونه نیست. تایپوگرافی به مفهوم کشف ارزش های بصری حروف برای بیان مفهومی جدید است و شاید به دلیل آنکه حروف چاپی فارسی به اندازه کافی دارای تنوع قلم و کاراکتر نمی باشد. ولی به طور طبیعی، شکل حروف باید طوری انتخاب شود که دارای هماهنگی تصویری با محتوای آن باشد و در نتیجه درک مطلب برایش بهتر و مطبوع تر می شود. تایپوگرافی فقط جا به جا کردن خط کرسی حروف نیست و باید به ظرفیت های حروف فارسی، آشنایی داشته باشیم. حروف فارسی، به خاطر فرم خاصی که دارد برخلاف حروف لاتین، اگر فواصل بین حروف حذف شود و به هم نزدیک یا به یکدیگر بچسبند، خوانایی خود را از دست نداده و می توان فرم های خاصی را از ترکیب فونت های امروزی براساس ترکیبات خوشنویسی گذشته به وجود آورد.

ما برای رشد و پیشرفت تایپوگرافی باید به شناخت و توجه به ملاک های زیبایی شناسی این هنر باید بر پایه گرایش های بومی و ملی، آن را در فضایی جهانی جستجو کنیم. (همان، ص ۳)

ابداع و خلاقیت برای جبران کمبودها:

از چندین دهه گذشته تاکنون، طراحان گرافیک ایرانی که انگیزه های قوی برای ایجاد طرح های بدیع داشتند. پس از روبروشدن با کمبودها و محدودیت های قلم های فارسی بیشتر توان حرفه ای و شور و شوق خود را متوجه بخش تایپوگرافی نمایشی تیترونویسی کردند. نظیر آثار گاه بسیار بدیعی که روی جلد کتابها، بسته بندی ها و پوسترها ملاحظه می کنیم، هرچند تعداد قابل توجهی از آنها آمیخته ایست از خطاطی و تایپوگرافی.

«باعث تعجب است که علی رغم کمبودهای بسیار در لوازم مورد نیاز تایپوگرافی فارسی، کوشش های فراوانی و گاه تا حد نبوغ آسای طراحان گرافیک نسل های گذشته نظیر استاد مرتضی ممیز که آثاری قابل توجه در سطح جهانی از خود به جا گذاشته است، باعث الهام و ایجاد انگیزه در بسیاری از طراحان گرافیک بعدی تاکنون شده است و امروزه تعداد قابل توجهی از طراحان با همین جعبه ابزار پرنقص قلم های فارسی توانمندی های نهفته در امکانات تایپوگرافی در زبان خود را به نمایش در می آورند. ولی برای رفع واقعی کمبودها هنوز باید کوششهای زیادی انجام گیرد.»

نتیجه گیری

فن آوری الکترونیک در چند سال گذشته گام های بزرگی در زمینه اجرا و مهندسی قلم ها و طراحی حروف و قلم های دیجیتال برداشته است. از جمله مهمترین آن ها برای ما این است که یک قلم را می توان در صدها بلکه چند هزار جز طراحی و تعریف نمود و با همان صفحه کلید معمول امروزی آن را می توان کنار هم چید. این امکان برای زبان هایی که الفبای پایه آنها عربی است بسیار سودمند است و شاید بیش از زبان های لاتین کاربرد ریشه ای داشته باشد. علائم آوایی، خطوط کشیده ای مناسب خط و زبان فارسی و صدها شکل مختلف ترکیبی دو یا چند حرف و نیز توجه به گویشهای مختلف بومی ما، اکنون در یک قلم واحد قابل پیش بینی و طراحی است.

همه اینها خوراک اصلی تایپوگرافی فارسی آینده و فراگیر ایران خواهند بود. مسلماً طراحان گرافیک ایرانی می توانند سهم خلاقانه زیادی در این امر داشته باشند. نتیجه این کوششها مورد استفاده همه اقوامی خواهد بود که با این نوع الفبا در این منطقه عالم سر و کار دارند. ایجاد قلم هایی با خصوصیت الفبایی دوگانه مثل طراحی قلم عربی یا فارسی شبیه لاتین یا لاتین شبیه به فارسی همگی کارهای تجربی زیباییست و اکنون امکان پذیر است. ولی رسیدن به نیازهای پایه تایپوگرافی فارسی با وضع فعلی و در حال حاضر ضروری تر به نظر می رسد. طراحان گرافیک گذشته تاکنون، طراحان گرافیک ایرانی که انگیزه قوی برای ایجاد طرح های بدیع داشتند. پس از روبه رو شدن با کمبودها و محدودیت های قلم های فارسی بیشتر توان حرفه ای و شور و شوق خود را متوجه بخش تایپوگرافی نمایش و تیترونویسی کردند. نظیر آثار گاه بسیار بدیعی که روی جلد کتابها، بسته بندی ها و پوسترها ملاحظه می کنیم، هرچند تعداد قابل توجهی از آنها آمیخته ایست از خطاطی و تایپوگرافی.

باعث تعجب است که علی رغم کمبودهای بسیار در لوازم مورد نیاز تایپوگرافی فارسی کوشش های فراوان و گاه تا حد نبوغ آسای طراحان گرافیک نسل های گذشته نظیر استاد مرتضی ممیز که آثاری قابل توجه در سطح جهانی از خود به جا گذاشته است، باعث الهام و ایجاد انگیزه در بسیاری از طراحان گرافیک بعدی تاکنون شده است و امروزه تعداد قابل توجهی از طراحان با همین جعبه ابزار پرنقص قلم های فارسی توانمندی های نهفته در امکانات تایپوگرافی در زبان خود را به نمایش در می آورند. ولی برای رفع واقعی کمبودها هنوز باید کوششهای زیادی انجام گیرد.»

منابع

- ۱- تأملی در طراحی حروف ایدئولوژی کاربردی در تایپوگرافی، کتاب ماه هنر، اردیبهشت ۹۲، شماره ۱۷۶، (۳۹-۳۲)
- ۲- تحلیل نشانه شناختی تایپوگرافی فارسی، مجله کتاب ماه هنر، اردیبهشت ۹۰، شماره ۱۵۲.
- ۳- بررسی پوستره‌های تایپوگرافی معاصر ایران، صدیقه قنبری، (مقاله: در پایگاه اطلاعاتی نورمگز)
- ۴- روش های طراحی حروف عنوان کتاب، فرشته آرام بن، شهریار اسدی، مهدی صنوبر، پایگاه اطلاعاتی نورمگز
- ۵- مطالعه تایپوگرافی خط میخی پارسی باستان در کتیبه ها، پنجه باشی، الهه، محمدزاده، مسعود، مجلوه جلوه هنر - پاییز و زمستان ۱۳۹۵، شماره ۴۳
- ۶- تأملی در طراحی حروف، ایدئولوژی کاربردی تایپوگرافی، افشار مهاجر، کامران، مجله فقه کتاب هنر، بهار ۱۳۹۴، شماره ۵، صفحه ۱۸۷ تا ۱۹۲
- ۷- از خوشنویسی تا تایپوگرافی، عزیزی یوسفکنده، علیرضا، کتاب ماه هنر، بی تا، صفحه ۲۵-۲۴
- ۸- روزنامه ایران، شماره، بی تا، مقاله برخط.